

نشریه علمی فقه، حقوق و علوم جزا  
مقاله پژوهشی، سال نهم، شماره ۳۶، تابستان ۱۴۰۴، صفحات ۱ تا ۱۱  
تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۲/۱۳ - تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۳/۲۹

## مسئولیت ناشی از حوادث کار در رویه قضایی<sup>۱</sup>

لیلا کاظمی<sup>۲\*</sup>

کارشناسی ارشد، گروه حقوق، واحد شهرضا، دانشگاه آزاد اسلامی، اصفهان، ایران.

اسماعیل کشکولیان<sup>۳</sup>

عضو هیات علمی، گروه حقوق، واحد شهرضا، دانشگاه آزاد اسلامی، شهرضا، ایران.

### چکیده

مسئولیت در قبال حوادث شغلی یکی از مسائل مهم و پیچیده در نظام‌های حقوقی و قضایی است که به‌ویژه در حوزه‌های حقوق کار و پیمانکاری اهمیت خاصی دارد. این مسئولیت به الزام کارفرما یا پیمانکار برای جبران خسارت‌های ناشی از حوادثی که در محیط کار رخ می‌دهد، اشاره دارد. با توجه به تنوع و پیچیدگی حوادث شغلی، تعیین میزان و نوع این مسئولیت نیازمند تحلیل دقیق رویه‌های قضایی و قوانین مربوطه است. این مقاله به بررسی و تحلیل مسئولیت‌های ناشی از حوادث شغلی در رویه قضایی پرداخته و چالش‌ها و تناقضات موجود در این زمینه را تحلیل می‌کند. علاوه بر این، مقایسه‌ای تطبیقی بین قوانین ملی و رویه‌های قضایی در کشورهای مختلف در خصوص مسئولیت ناشی از حوادث شغلی صورت گرفته است. هدف این تحقیق، ارائه تحلیلی دقیق از رویه قضایی و پیشنهاداتی برای بهبود قوانین و رویه‌های قضایی به‌منظور افزایش حمایت از کارگران و کاهش حوادث ناشی از کار می‌باشد.

**واژگان کلیدی:** مسئولیت ناشی از حوادث کار، رویه قضایی، حقوق کار، پیمانکاری.

<sup>۱</sup> این مقاله برگرفته از پایان نامه مسئولیت ناشی از حوادث کار در قرار دادهای پیمانکاری و کارگری در رویه قضایی ایران از لیلا کاظمی است.

<sup>۲</sup> \* نویسنده مسئول: Leila.kz127@gmail.com

<sup>۳</sup> e.kashkoulian@khuisf.ac.ir

## مقدمه

حوادث ناشی از کار یکی از مهم‌ترین دغدغه‌های جوامع صنعتی و در حال توسعه به شمار می‌رود که نه تنها آثار فردی و اجتماعی گسترده‌ای برای کارگران و خانواده‌های آنان به همراه دارد، بلکه تبعات اقتصادی و حقوقی قابل توجهی نیز برای کارفرمایان و ساختارهای حاکمیتی ایجاد می‌کند. در این میان، مسئله مسئولیت مدنی و گاه کیفری کارفرما در قبال این حوادث، همواره یکی از موضوعات پیچیده و پرچالش در عرصه دادرسی و رویه قضایی بوده است. با وجود آنکه قوانین و مقررات متعددی همچون قانون کار، قانون تأمین اجتماعی، و قانون مسئولیت مدنی به طور مستقیم یا غیرمستقیم به این حوزه ورود کرده‌اند، اما نحوه تفسیر و اجرای این مقررات توسط محاکم قضایی نقش تعیین‌کننده‌ای در تضمین حقوق زیان‌دیدگان و تبیین حدود مسئولیت کارفرمایان ایفا می‌کند. از این رو، بررسی رویه قضایی موجود در خصوص حوادث ناشی از کار، می‌تواند نه تنها نقاط قوت و ضعف نظام حقوقی را در این زمینه آشکار سازد، بلکه راهگشای تدوین سیاست‌های کارآمدتر در عرصه قانون‌گذاری و اجرای عدالت نیز باشد. هدف این نوشتار، تحلیل مبانی و ابعاد مختلف مسئولیت ناشی از حوادث کار در پرتو آرای صادره از مراجع قضایی، به‌ویژه دادگاه‌های عمومی، دیوان عدالت اداری و دیوان عالی کشور است. در این مسیر، ضمن بررسی مفاهیم نظری، به تحلیل نمونه‌هایی از رویه عملی محاکم پرداخته می‌شود تا تصویری روشن از وضعیت موجود ارائه گردد و زمینه‌ای برای نقد و اصلاح احتمالی فراهم آید.

## ۱- نقش رابطه‌ی سببیت در نظریات کارشناسی بازرسان کار

نظرات کارشناسی ابزار مهمی در محاکم هستند و به‌ویژه در پرونده‌های حوادث ناشی از کار نقش کلیدی دارند. این نظرات به دلیل تخصصی بودن معمولاً به راحتی به چالش کشیده نمی‌شوند و مستند رای قرار می‌گیرند. با توجه به مقررات پیچیده در زمینه حفاظت فنی و بهداشت کار، ارجاع پرونده‌ها به کارشناسان ضروری است. حتی در حوادث به ظاهر ساده، تطابق شرایط با قوانین و مقررات می‌تواند به تعیین سهم تقصیر و جبران خسارت کمک کند. بازرسان کار مسئول بررسی حوادث کار و ارائه نظرات کارشناسی هستند و این وظیفه به‌طور رایگان در چارچوب وظایف قانونی آن‌ها انجام می‌شود. آن‌ها همچنین نظارت بر اجرای قوانین کار، آموزش مسائل مربوط به حفاظت فنی، و پیشگیری از حوادث را بر عهده دارند. در مواردی که خطر فوری در کارگاه‌ها وجود داشته باشد، بازرسان می‌توانند گزارش‌هایی صادر کنند که ممکن است به تعطیلی کارگاه منجر شود. در صورت اعتراض به نظرات کارشناسی بازرسان کار، پرونده به هیئت‌های کارشناسی دادگستری ارجاع می‌شود که از بازرسان کار تشکیل شده و ممکن است شامل هیئت‌های سه، پنج، هفت، و نه نفره باشد. بررسی دقیق نظرات کارشناسی بازرسان کار برای رسیدگی به پرونده‌های قضایی ضروری است.

## ۲- وجود تسامح در احراز رابطه‌ی سببیت بین فعل و ترک فعل

در قانون کار، که به‌ویژه با هدف تقویت اصل سه‌جانبه‌گرایی تدوین شده است، توجه اصلی بر حمایت از کارگر به عنوان طرف آسیب‌پذیر است. این رویکرد در دستورالعمل‌ها و آیین‌نامه‌های مربوط به ضوابط فنی و بهداشت محیط کار نیز نمود یافته و به‌طور کلی، فرض بر تقصیر کارفرما و لزوم رعایت مقررات و آموزش‌های منظم بر تجهیزات و نحوه کار کارگران است. آیین‌نامه‌ها و دستورالعمل‌های مرتبط با ایمنی محیط کار تا حد زیادی از قوانین آلمان الگوبرداری شده و استانداردهای جهانی را مد نظر قرار داده‌اند. با این حال، توان مالی کارفرمایان ایرانی و اجرای کامل این مقررات در عمل به دلیل هزینه‌های بالا و عدم صرفه اقتصادی، در بسیاری از موارد نادیده گرفته می‌شود.

به‌عنوان مثال، در برخی از پرونده‌های حوادث کاری، با وجود نقص‌های جزئی در اجرای مقررات توسط کارفرما، مسئولیت اصلی بر عهده کارفرما است. به‌طور خاص، در دو پرونده مختلف بررسی شده:

۱. پرونده آتش‌سوزی در مرغداری: کارفرما به دلیل عدم رعایت استانداردهای ایمنی و نواقص در تاسیسات برقی، مسئول شناخته شد و به‌عنوان مقصر اصلی تعیین شد. در حالی که نقص‌های فنی و نوسانات برقی به‌طور غیرمستقیم در وقوع حادثه نقش داشتند، مسئولیت کلی بر عهده کارفرما بود.

۲. پرونده صدمه ناشی از کار: کارگر به دلیل عدم استفاده از کلاه ایمنی و تخلف در استفاده از بالابر، آسیب دید. با این حال، مسئولیت اصلی بر عهده کارفرما به‌خاطر عدم نظارت و آموزش مناسب به کارگران بود. کارفرما به دلیل عدم رعایت مقررات ایمنی و عدم ارائه آموزش‌های لازم، مسئول شناخته شد. در هر دو مورد، رویکرد قانونی به‌طور عمده به نفع کارگران است و کارفرما به دلیل عدم رعایت مقررات و ضوابط ایمنی، مسئول جبران خسارت‌ها می‌شود.

## ۳- عدم وجود ضابطه‌ای مشخص در تعیین میزان مسئولیت

همانطور که پیش‌تر اشاره شد، یکی از مشکلات رایج در بررسی نظرات کارشناسی حوادث ناشی از کار، عدم وجود روش، ضابطه و معیاری مشخص برای تعیین میزان مسئولیت طرفین است. این مسئله باعث می‌شود که در شرایط مشابه، نظرات متفاوت و گاهی متناقضی ارائه شود که به تأثیر منفی بر عدالت قضایی و لزوم اتخاذ رویه واحد در پرونده‌های مشابه منجر می‌شود. در ادامه، به بررسی چند نمونه از این نظرات کارشناسی می‌پردازیم:

۱. پرونده شماره ۹۷۲۹۹۷۱۵۱۲۳۲۲۲۹۳ شعبه ۱۱۲ دادگاه کیفری دو ساری: در این پرونده، آقای ر مالک یک ساختمان دو طبقه به نشانی... تصمیم به ساخت سایه‌بان برای پنجره‌های ضلع غربی ساختمان می‌گیرد و به همین منظور از آقای ع، که مهارت لازم در جوشکاری را دارد و پیشتر نیز با ایشان همکاری داشته است، دعوت به همکاری می‌کند. توافق بر این شد که آقای ع و کارگرانش از داربستی که پیشتر برای سیمان‌کاری نصب شده بود استفاده کنند. در تاریخ مقرر،

- آقای ع با استقرار بر روی داربست جهت نصب سایه‌بان، از ارتفاع ۷ متری به روی نخاله‌های ساختمانی سقوط کرده و دچار مصدومیت می‌شود.
- کارشناس رسمی دادگستری عوامل زیر را در وقوع حادثه مؤثر دانسته است:
- عدم اجرای ماده ۲ آیین‌نامه حفاظتی کار در ارتفاع، که کارفرما را موظف به تأمین ایمنی در کارهای با ارتفاع بیش از ۲.۱ متر می‌سازد.
  - عدم اجرای ماده ۱۲۲ آیین‌نامه حفاظتی کارگاه‌های ساختمانی، که مقرر می‌کند هر بخشی از جایگاه کار که بلندی آن بیش از ۱۲۲ سانتی‌متر باشد، باید دارای جان‌پناه باشد.
  - عدم تهیه و استفاده از لوازم حفاظت فردی مناسب، به استناد ماده ۷۹ آیین‌نامه.
  - بی‌احتیاطی و سهل‌انگاری حادثه‌دیده.
- نظریه کارشناس بازرسی کار، میزان تقصیر را به این صورت تعیین کرد: آقای ر (مالک ساختمان) به میزان ۷۰ درصد و آقای ع (پیمانکار) به میزان ۳۰ درصد مقصر شناخته شدند. دادگاه با پذیرش این نظریه، آقای ر را به پرداخت دیه متناسب محکوم کرد.
۲. پرونده شماره ۹۸۲۹۹۷۱۵۱۲۳۲۲۲۶۲ شعبه ۱۱۲ دادگاه کیفری دو شهرستان ساری:
- این پرونده، آقای ح بدون اخذ مجوز به ساخت ساختمان در دو طبقه روی پیلوت پرداخته و اجرای آجرچینی را به آقای م (پیمانکار با ۲۲ سال سابقه) واگذار می‌کند. استفاده از دستگاه بالابر معیوب موجب بروز حادثه‌ای شد که منجر به آسیب دیدگی دست آقای م گردید.
- نظریه کارشناس، مسئولیت را به طور مساوی بین آقای ح (مالک) و آقای م (پیمانکار) تقسیم کرده و هر یک را ۵۲ درصد مقصر دانسته است. دادگاه نیز با توجه به نظریه کارشناسی و اعلام رضایت شاکی، حکم به پرداخت جزای نقدی صادر کرد و تعقیب کیفری را متوقف نمود.
- این دو پرونده نشان‌دهنده مشکلاتی در تعیین مسئولیت است:
- در پرونده اول، علیرغم اینکه کارفرما مسئول تهیه ابزار و داربست بود، به دلیل عدم رعایت ضوابط ایمنی، مسئول شناخته شد. از طرفی، بی‌احتیاطی پیمانکار نیز در تعیین میزان تقصیر مورد توجه قرار گرفت.
  - در پرونده دوم، تخلف فاحش کارفرما در ساخت‌وساز غیرمجاز نادیده گرفته شد و نقش پیمانکار در استفاده از دستگاه معیوب به طور کامل بررسی نشد.
- این تفاوت‌ها نشان‌دهنده نیاز به ایجاد ضابطه‌ای واحد و استفاده از نظریات نوین برای تعیین مسئولیت در حوادث ناشی از کار است. بهره‌برداری از نظریات اقتصادی و حقوقی به منظور ارائه معیارهای دقیق و علمی می‌تواند به برقراری عدالت و جلوگیری از تشتت نظرات کارشناسی کمک کند. ارگان‌های ذی‌مدخل باید با بررسی این نظریات و تطبیق آن‌ها با شرایط محیط کار ایران، ضابطه‌ای واحد برای تعیین میزان مسئولیت طرفین در حوادث ناشی از کار تدوین کنند تا عدالت قضایی به درستی محقق شود.

#### ۴- نقش رابطه ی سببیت در آراء صادره محاکم قضائی

حوادث ناشی از کار، از نظر کمی، سهم قابل توجهی از پرونده‌های کیفری محاکم قضائی را به خود اختصاص داده‌اند. با وجود پیچیدگی‌ها و زوایای مختلف این پرونده‌ها، دادگاه‌ها معمولاً در یک رویه ثابت و بدون ابتکار عمل در مسیر مشخصی اقدام به صدور رأی می‌کنند. این رویه غالباً به قوانین و مقررات موجود تا حد زیادی قابل انطباق نیست و در بسیاری از موارد، دادگاه‌ها تنها به نظریات کارشناسی تکیه کرده و بدون توجه به جنبه‌های کیفری و تخصصی موضوع، این نظریات را تأیید و مورد رأی قرار می‌دهند.

با این حال، توجه به مفهوم سببیت و مباحث پیرامونی آن نقدهای معتبری بر آراء قضایی در موضوع حوادث کار وارد کرده است. یکی از مهم‌ترین ایراداتی که به احکام قضایی در این زمینه وارد است، عدم توجه به نحوه دخالت علت در ایجاد نتیجه است. به عبارت دیگر، اغلب دادگاه‌ها با پذیرش بی‌چون و چرا نظریات کارشناسی و بدون بررسی دقیق قضائی، بدون توجه به اینکه علت به صورت مباشرتی، تسببی یا به نحوی طولی یا عرضی در ایجاد نتیجه سهیم بوده، اقدام به صدور رأی می‌کنند (قیاسی، ۱۳۹۵: ۱۹۶).

#### ۵- تمسک به قاعده ی اقدام در مقصر شناختن کارگر

این متن به تحلیل مسئولیت‌های کارفرما و کارگر در حوادث ناشی از کار بر اساس قوانین و مقررات مربوطه و رویه‌های قضائی می‌پردازد. محتوای متن به ویژه به مسائل پیچیده‌ای مانند تقصیر غیرقابل بخشایش و قاعده اقدام می‌پردازد.

در کل، متن به بررسی و مقایسه نحوه برخورد با تقصیر در حوادث کار در شرایط مختلف و در پرونده‌های مختلف پرداخته است. در اینجا، نکات کلیدی را به اختصار بیان می‌کنم.

۱. مسئولیت کارفرما: مطابق ماده ۹۵ قانون کار، مسئولیت کارفرما در زمینه تأمین ایمنی محیط کار، از نوع تعهد به نتیجه است. این به این معناست که اگر ایمنی محل کار به هر دلیلی دچار نقص شود و منجر به آسیب به کارگر گردد، کارفرما مسئول است، مگر اینکه ثابت شود عامل آسیب خارجی و خارج از اختیار کارفرما بوده است.

۲. تقصیر غیرقابل بخشایش: مفهوم "تقصیر غیرقابل بخشایش" از قانون کار فرانسه گرفته شده و به عمل یا رفتارهایی اطلاق می‌شود که به شدت غیرعقلانی و غیرقابل اغماض هستند. در بررسی حوادث کار، این مفهوم برای تشخیص میزان مسئولیت کارگر و کارفرما مورد استفاده قرار می‌گیرد.

۳. قانون فرانسه و قاعده اقدام: طبق قاعده اقدام، اگر کارگر خود را به عمد در معرض خطر قرار دهد، ممکن است مسئولیت حوادث ناشی از کار به عهده او گذاشته شود. این قاعده به ویژه در شرایطی که کارگر خود را به خطر غیرعقلانی قرار داده باشد، کاربرد دارد.

۴. تفاوت‌های قضائی: در بررسی‌های قضائی، نحوه برخورد با تقصیر و مسئولیت در پرونده‌های مختلف ممکن است متفاوت باشد. برخی از دادگاه‌ها ممکن است مسئولیت کارفرما را به طور کامل

یا جزئی به عهده بگیرند و در برخی موارد، تقصیر کارگر نادیده گرفته شود. این تفاوت‌ها ممکن است ناشی از تفاوت در تفسیر قوانین و مقررات یا وضعیت خاص هر پرونده باشد.

۵. توصیه‌ها برای وضوح بیشتر: برای جلوگیری از تشتت در تعیین تقصیر، وجود ضوابط کلی برای تعیین تقصیر قابل بخشش و غیرقابل بخشش، مانند بررسی نیت متخلف و میزان صدمه، می‌تواند کمک‌کننده باشد. این موضوع باید به دقت مورد توجه قرار گیرد تا حقوق کارگران به درستی رعایت شود و از تضییع حقوق آنان جلوگیری شود. این تحلیل می‌تواند به بررسی دقیق‌تر و تطبیق نحوه برخورد با مسئولیت در حوادث ناشی از کار در سیستم‌های حقوقی مختلف کمک کند.

#### ۶- عدم توجه به ضوابط مربوط به مباشرت و تسبیب

در قانون مجازات اسلامی، مسئولیت در حوادث ناشی از کار بر اساس مفاهیم مباشرت و تسبیب و نیز نقش طولی یا عرضی هر عامل تعیین می‌شود. در بسیاری از پرونده‌ها، مسئولیت کارفرما در حوادث منجر به فوت کارگر به‌طور کامل مشخص می‌شود، مگر اینکه خطای فاحش از جانب کارگر نیز اثبات شود. با این حال، معمولاً عوامل متعدد انسانی و طبیعی در بروز حادثه نقش دارند، و در این شرایط، تعیین سهم هر عامل در ایجاد نتیجه مجرمانه به بررسی دقیق‌تری نیاز دارد.

در قوانین مجازات اسلامی، مسئولیت به دو صورت طولی و عرضی مورد بررسی قرار می‌گیرد:

۱. مسئولیت طولی: بر اساس ماده ۵۳۵ قانون مجازات اسلامی، در صورتی که چندین عامل به‌طور متوالی در وقوع جنایت سهیم باشند، اولین عامل مسئول اصلی خواهد بود. به عنوان مثال، در حادثه‌ای که ناشی از نقص در سیستم‌های ایمنی و عدم نظارت صحیح است، کارفرما به‌عنوان عامل اصلی مسئول شناخته می‌شود.

۲. مسئولیت عرضی: مطابق با ماده ۵۳۳ قانون مجازات اسلامی، اگر چندین عامل به‌طور همزمان در وقوع جنایت نقش داشته باشند، مسئولیت به‌طور مساوی بین همه عوامل تقسیم می‌شود، مگر آنکه نیت مجرمانه تمامی عوامل ثابت شود.

مثال:

۱. پرونده ۹۶۲۹۹۷۱۵۱۱۵۲۲۷۲۴ شعبه ۱۲۲ کیفری دو ساری: در این پرونده، کارفرما و پیمانکار به‌عنوان مقصر در حادثه کار معرفی شده‌اند. بر اساس نظریه کارشناسی، مسئولیت به‌طور نسبی تقسیم شده و بدون توجه به ترتیب طولی یا عرضی به میزان مشخصی از تقصیر در نظر گرفته شده است.

۲. پرونده ۹۷۲۹۹۷۱۵۱۱۸۲۲۶۳۴ شعبه ۱۲۵ کیفری ۲ شهرستان ساری: در این پرونده، مالک ساختمان و پیمانکار به میزان‌های متفاوتی از تقصیر معرفی شده‌اند. تصمیم نهایی دادگاه بدون توجه به تفکیک دقیق مسئولیت به‌صورت طولی و عرضی صادر شده است.

۳. حادثه منجر به فوت در اثر سقوط سنگ نمای ساختمان: در این مورد، مسئولیت به‌طور نسبی بین مالک، نصاب سنگ نما و سایر عوامل تقسیم شده است. نظریه کارشناسی در این پرونده به تفکیک نقش‌های مختلف و تعیین درصد تقصیر برای هر یک از عوامل پرداخته است.

تحلیل پرونده‌های حوادث کار نشان می‌دهد که به‌طور معمول، به دلیل عدم توجه به قوانین تخصصی و تفکیک دقیق مسئولیت، دادگاه‌ها ممکن است نتایج نادرستی ارائه دهند. بنابراین، توجه به تفکیک مسئولیت به‌صورت طولی و عرضی و بررسی دقیق نقش هر یک از عوامل در وقوع حادثه برای ارائه عدالت لازم است.

## ۷- عدم توجه به جرایم فصل یازدهم قانون کار

۱. بی‌توجهی به قوانین و جرایم مقرر: دادگاه‌های رسیدگی کننده به حوادث ناشی از کار، در بسیاری از موارد، به جرایم مقرر در فصل یازدهم قانون کار بی‌توجهی کرده و مجازات‌های مربوطه را نادیده می‌گیرند. این امر باعث می‌شود که هدف اصلی قانونگذار از وضع این جرایم برای پیشگیری از تخلفات و افزایش ایمنی کارگاه‌ها به دست نیاید.

۲. اختلاف در اجرای مجازات‌ها: در برخی از پرونده‌ها، دادگاه‌ها مجازات‌های مربوط به نقض قوانین کار را به درستی اعمال می‌کنند، اما در بسیاری از پرونده‌های دیگر، مجازات‌ها به درستی و به تناسب با میزان تقصیر و نوع تخلف اعمال نمی‌شود. برای مثال، جریمه‌های نقدی تعیین شده در برخی از پرونده‌ها بسیار کمتر از حداقل میزان مقرر در قانون هستند.

۳. نقص در تعیین مسئولیت و مجازات: در برخی موارد، دادگاه‌ها به طور کامل جنبه عمومی جرم را نادیده می‌گیرند یا به دلایل مختلف مانند عدم احراز رابطه کارگری و کارفرمایی، جنبه عمومی جرم را کنار می‌گذارند. این امر می‌تواند باعث ضعف در اجرای قوانین و کاهش اثربخشی مجازات‌ها شود.

۴. نقش گزارشات بازرس کار: گزارشات ناقص بازرس کار در ارائه وضعیت دقیق کارگاه محل حادثه و تعداد کارگران ممکن است باعث تعیین نادرست میزان جریمه‌ها و مجازات‌ها شود. این گزارشات باید به دقت و با توجه به همه جوانب حادثه تهیه شوند.

۵. اختلاف در مسئولیت‌های کارفرمایان و پیمانکاران: در برخی پرونده‌ها، مسئولیت‌های کارفرما و پیمانکار به درستی تفکیک نشده و به همین دلیل مجازات‌ها به درستی تعیین نمی‌شود. این امر ممکن است باعث نادیده گرفتن تقصیرات واقعی و عدم رسیدگی مناسب به تخلفات شود.

این تحلیل نشان می‌دهد که برای رسیدگی به حوادث ناشی از کار و اعمال مجازات‌های مناسب، نیاز به توجه بیشتر به قوانین و مقررات، اجرای دقیق آنها و ارائه گزارش‌های جامع و دقیق از سوی بازرس کار وجود دارد.

## ۸- عدم توجه به وجود رابطه‌ی سببیت

در صدمات ناشی از کار که به دلیل حوادث آنی به وقوع می‌پیوندند، رویه دادگاه‌ها، همان‌طور که پیش‌تر اشاره شد، بر تسامح در اثبات رابطه سببیت بین فعل کارفرما و صدمه وارده تأکید دارد و اصل بر مسئولیت کارفرما استوار است. اما در مورد صدمات تدریجی ناشی از کار، که به عنوان بیماری‌های ناشی از کار شناخته می‌شوند، وضعیت کاملاً متفاوت است. بیماری‌های ناشی از کار، برخلاف حمایت‌های موجود در قوانین بیمه اجتماعی و حتی اشارات ناقص در قانون کار، در

دادگاه‌ها به سختی مورد رسیدگی قرار می‌گیرند. قضات به‌طور معمول به‌دلیل دشواری در اثبات رابطه سببیت بین کار مستمر و صدمه وارده، مسئولیت کارفرما را نمی‌پذیرند و به سختی با این موضوع برخورد می‌کنند و در نتیجه زیان وارد شده به کارگر را به عهده او می‌گذارند. این وضعیت به‌گونه‌ای است که حتی نهادهای بیمه‌گذار نیز از تقبل هزینه‌های درمان شانه خالی کرده و عملاً جنبه حمایتی قانون کار در این زمینه ناکارآمد و ناقص عمل می‌کند. در فصل بعد، با ارائه پیشنهاداتی جهت پوشاندن خلاءهای قانونی و اجرایی در زمینه بیماری‌های ناشی از کار، این موضوع به‌طور مبسوط بررسی خواهد شد. نمونه‌ای از آراء قضائی در خصوص بیماری‌های ناشی از کار نشان می‌دهد که پزشکی قانونی شهرستان دزفول پس از معاینه آقای خلیل، آسیب‌دیدگی دیسک بین مهره‌های چهارم و پنجم کمری و دیسک بین مهره‌های پنجم و اول کمری را ناشی از انجام کار سنگین و بلند کردن اشیاء سنگین به مرور زمان دانسته است و تأکید کرده که تاریخ و زمان مشخصی برای این آسیب نمی‌توان ذکر کرد. سپس نظریه کارشناسی بازرس کار صادر شد که به بررسی وضعیت کار کارگر و علل بروز صدمه پرداخته و به نتیجه‌گیری مبنی بر مسئولیت کارفرما و عدم رعایت تدابیر لازم در کارگاه پرداخته است. با این حال، شعبه ۱۷ دادیاری دادسرای عمومی و انقلاب شهرستان دزفول، با توجه به نظریه پزشکی قانونی و دیگر شواهد، به دلیل عدم تعیین زمان دقیق صدمه و وجود شبهات، اصل را بر تبرئه کارفرما قرار داد و از مسئول شناختن کارفرما اجتناب نمود. در مورد دیگری، در پرونده‌ای در شعبه سوم دادگاه عمومی بخش صوفیان، شکایت آقای ع از آقای عل در خصوص صدمه غیر عمدی بررسی شد. شاکي به عنوان کارگر خدمات شرکت اظهار داشت که در اثر کار در میدان دیو دچار مصدومیت شده و دادگاه با توجه به نظریه کارشناسی و عدم تعیین زمان دقیق بروز عارضه، شکایت را به دلیل فقد وصف کیفری و عدم تقصیر جزایی رد کرد. این رأی نشان‌دهنده این است که رویه قضائی در ایران با موضوع بیماری‌های ناشی از کار به عنوان تعهدات کارفرما در قبال کارگر برخورد نمی‌کند و آن را بخش اجتناب‌ناپذیر از فرایند کار می‌داند. با نگاهی به قوانین و مقررات در خصوص بیماری‌های شغلی، مشخص می‌شود که ادعای عدم امکان شکایت کیفری علیه کارفرما در بیماری‌های ناشی از کار نادرست است. همچنین، آسیب‌های روانی ناشی از کار، مانند تعرضات جنسی، به‌طور جدی مورد توجه قانون‌گذار و رویه قضائی در ایران قرار نگرفته‌اند. این موضوع به دلیل عدم وجود قوانین کافی و نبود حمایت‌های تقنینی کافی، محیط کار را برای کارگران، به‌ویژه زنان، ناامن کرده است. این مسائل نشان‌دهنده نیاز به اصلاح قوانین و رویه‌های قضائی برای بهبود حمایت از کارگران آسیب‌دیده و ارتقای شرایط بهداشت روانی محیط کار است.

### نتیجه‌گیری

با توجه به تحلیل‌های ارائه‌شده، در نظام حقوقی ایران، مسئولیت ناشی از حوادث کار در قراردادهای پیمانکاری تحت یک رویکرد حمایتی قانونی و قضائی قرار دارد که هدف آن حفاظت از حقوق کارگران در برابر پیمانکاران است. این رویکرد، با تکیه بر اصول قانونی و فقهی، تأکید بر

تضمین ایمنی و سلامت کارگران را دارد و کارفرمایان و پیمانکاران را موظف به رعایت استانداردهای ایمنی و ارائه آموزش‌های لازم می‌کند. بدین ترتیب، در صورت وقوع حوادث ناشی از کار، مسئولیت کارفرما و پیمانکار بر اساس رعایت یا عدم رعایت این تعهدات تعیین می‌شود. شناسایی مسئولیت ناشی از حوادث کار در قراردادهای پیمانکاری در رویه قضائی ایران به چند ضرورت کلیدی نیاز دارد. از جمله این ضرورت‌ها می‌توان به ضرورت‌های حقوقی، اخلاقی و فنی اشاره کرد. از نظر حقوقی، شناسایی و تحلیل دقیق توافقات قراردادی و پابندی به مقررات ایمنی و بهداشتی تعیین‌شده در قانون اهمیت دارد. از نظر اخلاقی، اهمیت برخورد عادلانه با قربانیان حوادث و اطمینان از پاسخگویی طرف‌های مسئول مورد توجه است. از نظر فنی، نیاز به بررسی دقیق شرایط و علل بروز حوادث، از جمله پایش اقدامات ایمنی و آموزش‌های ارائه‌شده، وجود دارد. مبنای شناسایی مسئولیت ناشی از حوادث کار در قراردادهای پیمانکاری عمدتاً شامل مسئولیت مبتنی بر سهل انگاری، تعهدات قانونی و وظیفه مراقبت است. سهل انگاری پیمانکاران در رعایت استانداردهای ایمنی و نظارت بر اجرای آنها می‌تواند به مسئولیت قانونی آنها منجر شود. همچنین، تعهدات قانونی و انطباق با مقررات کار و ایمنی شغلی، از جمله تأمین تجهیزات ایمنی و برگزاری آموزش‌های لازم، نقش مهمی در تعیین مسئولیت دارند. علاوه بر این، انتظار از پیمانکاران برای انجام اقدامات منطقی جهت محافظت از کارگران و پیش‌بینی خطرات بالقوه نیز یکی از مبانی اصلی مسئولیت است. در نتیجه، نظام حقوقی و قضائی ایران در تلاش است تا با برقراری تعادل بین حقوق کارگران و مسئولیت‌های پیمانکاران، محیط کار ایمن و عادلانه‌ای را فراهم کند. بررسی‌های قضائی دقیق و وجود بیمه‌های مسئولیت کارگران به حمایت از کارگران و توزیع بار مالی غرامت کمک می‌کند و به ترویج رعایت اصول ایمنی در محل کار می‌انجامد.

## منابع

- [۱] امیری قائم مقامی، عبدالمجید. (۱۳۹۸). حقوق تعهدات. تهران: نشر میزان.
- [۲] بادینی، حسن. (۱۳۹۴). فلسفه مسئولیت مدنی. تهران: شرکت سهامی انتشار.
- [۳] باریکلو، علیرضا. (۱۳۹۳). مسئولیت مدنی (چاپ پنجم). تهران: میزان.
- [۴] بازگیر، یدالله. (۱۳۹۸). قانون مجازات اسلامی در آئینه آراء دیوان عالی کشور - ۲ (قتل شبه‌عمد و خطای محض). تهران: انتشارات ققنوس.
- [۵] پاد، ابراهیم. (۱۳۹۲). حقوق کیفری اختصاصی (چاپ اول). تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- [۶] دارابپور، مهرباب. (۱۳۹۷). مسئولیت‌های خارج از قرارداد. تهران: مجد.
- [۷] ره‌پک، دکتر حسن. (۱۳۹۲). حقوق مسئولیت مدنی و جبران‌ها (چاپ چهاردهم). تهران: انتشارات خرسندی.
- [۸] شهیدی، مهدی. (۱۳۹۴). آثار قراردادها و تعهدات، حقوق مدنی. تهران: انتشارات مجد.
- [۹] صفایی، حسین. (۱۴۲۲). مسئولیت مدنی (الزامات خارج از قرارداد) (چاپ چهاردهم). تهران: انتشارات سمت.

## ۹ مسئولیت ناشی از حوادث کار در رویه قضایی (لیلا کاظمی، اسماعیل کشکولیان)

- [۱۰] صفائی، حسن. (۱۳۹۱). حقوق مدنی و تعهدات قراردادهای. تهران: انتشارات موسسه عالی حسابداری.
- [۱۱] طباطبایی مؤتمنی، منوچهر. (۱۳۹۷). حقوق اداری تطبیقی. تهران: سمت.
- [۱۲] قاسم‌زاده، دکتر مرتضی. (۱۳۹۸). مبانی مسئولیت مدنی (ج ۱). تهران: نشر دادگستر.
- [۱۳] قیاسی، جلال‌الدین. (۱۳۹۵). تسبیب در قوانین کیفری (چاپ دوم). تهران: نشر جنگل.
- [۱۴] کاتوزیان، ناصر. (۱۳۶۸). حقوق مدنی قواعد عمومی قراردادهای. تهران: انتشارات به نشر.
- [۱۵] لطفی، اسدالله. (۱۳۹۱). مبانی استنباط حقوق اسلامی، اصول فقه. تهران: انتشارات جنگل.
- [۱۶] محقق داماد، دکتر مصطفی. (۱۳۸۲). قواعد فقه (بخش مدنی ۲). تهران: سمت.
- [۱۷] نجیح‌حسینی، محمود. (۱۳۹۱). رابطه سببیت در حقوق کیفری (چاپ سوم). مشهد: انتشارات دانشگاه علوم اسلامی رضوی.
- [۱۸] هاشمی، احمدعلی. (۱۳۹۲). مسئولیت مدنی. تهران: دانشگاه تهران.
- مقالات
- [۱] امیرارجمند، اردشیر، و مشتاق زرگوش، ناصر. (۱۳۹۵). «تقصیر در حقوق مسئولیت مدنی دولت؛ مطالعه تحلیلی و تطبیقی». مجله تحقیقات حقوقی، شماره ۴۹.
- [۲] امیری، مصطفی، و دشتی، محمدتقی. (۱۴۲۳). «امکان سنجی اعمال نظریه خطر به عنوان مبنای مسئولیت مدنی دولت در حقوق ایران». فصلنامه علمی پژوهش‌های نوین حقوق اداری، ۶(۱۸)، ۳۴۵-۳۶۸.
- [۳] بیگدلی، سعید. (۱۳۹۶). «تبعیت مسئولیت قراردادی از اراده طرفین در قانون مدنی ایران». مجله مطالعات فقه و حقوق اسلامی، سال ۹، ش ۱۷.
- [۴] تفرشی، محمدعیسی، و کامیار، محمدرضا. (۱۳۹۵). «مبانی مسئولیت مدنی متصدی حمل و نقل در کنوانسیون حمل و نقل بین‌المللی کالا و مقایسه آن با حقوق ایران». فصلنامه مدرس، ۵(۴).
- [۵] حاجی‌عزیزی، بیژن، و غلامی، نگین. (۱۳۹۲). «بررسی تطبیقی فرض سببیت در مسئولیت قراردادی». دوفصلنامه علمی حقوق تطبیقی، ۲(۲۵)، ۴۳-۶۲.
- [۶] شمس‌الهی، محسن. (۱۳۹۹). «احراز رابطه سببیت در دعاوی مسئولیت مدنی ناشی از نقض الزامات مربوط به افشای اطلاعات در بازار اوراق بهادار (با مطالعه تطبیقی در حقوق آمریکا و فرانسه)». دانشنامه حقوق اقتصادی، ۲۷(۱۸)، ۱۶۵-۲۲۲.
- [۷] صالحی‌راد، محمد. (۱۳۹۷). «تعهد ایمنی و بررسی تحول آن در قرارداد حمل و نقل در حقوق فرانسه». مجله دیدگاه‌های حقوقی، شماره ۱۲.
- [۸] صفری، محسن، و پاک‌طینت، حسن. (۱۳۸۹). «مسئولیت قهری و قراردادی: تفاوت‌ها و کارکردها». مطالعات حقوق خصوصی، ۴۲(۴)، ۲۴۷-۲۶۶.
- [۹] ظفری، مؤده، شهبازی‌نیا، مرتضی، ابدالی، مهرزاد، و شریفی، سید الهام‌الدین. (۱۴۲۲). «تحلیل شرطیت یا مانعیت تقصیر در مسئولیت قراردادی در نظام حقوقی ایران و آمریکا». مطالعات حقوقی، ۱۵(۱)، ۲۲۱-۲۸۴.

- [۱۰] کاظمی، محمود، و زارعی، علی. (۱۴۲۱). «ماهیت و مبنای مسئولیت قراردادی؛ مطالعه تطبیقی در حقوق اسلام و فرانسه». پژوهش تطبیقی حقوق اسلام و غرب، ۹(۳)، ۲۲۳-۲۵۶.
- [۱۱] کریمی، عباس، و صمدی، افروز. (۱۳۹۹). «مطالعه تطبیقی ضابطه تمیز مسئولیت قراردادی و خارج از قرارداد و اثر آن بر تشدید یا تخفیف میزان خسارت در حقوق ایران و فرانسه». مطالعات حقوق تطبیقی، ۱۱(۱).
- [۱۲] مظفری، مصطفی، و میرزایی مقدم، مرتضی. (۱۴۲۲). «بررسی شرط اسقاط مسئولیت ناشی از حوادث کار در قراردادهای پیمانکاری در پرتو رویه قضایی». فصلنامه تحقیقات حقوقی، ۲۶(۱۲۱)، ۲۶۳-۲۸۴.
- [۱۳] نعمت‌اللهی، اسماعیل. (۱۳۹۵). «اصالت ضمان قهری و تقدم آن بر مسئولیت قراردادی در فقه امامیه». حقوق اسلامی، ۱۳(۵۱)، ۱۲۳-۱۲۸.
- [۱۴] نوعی، امیر، واحدی‌زاده، جواد، و افراسیابی، علی. (۱۴۲۱). «تواندیشی در مفهوم رابطه سببیت در پرتو قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲». فصلنامه مطالعات میان‌رشته‌ای فقه، ۲(۳)، ۱۲۹-۱۴۴.
- [۱۵] هاشمی، شعله، علوی، سید محمدتقی، و مسعودی، ناصر. (۱۳۹۸). «بار اثبات در مسئولیت مدنی (مطالعه تطبیقی در مسئولیت قراردادی و غیرقراردادی)». ماهنامه جامعه‌شناسی سیاسی ایران، ۲(۴)، ۴۴۵-۴۶۴.
- [۱۶] یزدانیان، علیرضا. (۱۳۹۷). «مطالعه تطبیقی طرح قاعده مسئولیت مدنی ناشی از عمل غیر در حقوق ایران و فرانسه». فصلنامه حقوق مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، ۴۲.